

V arabských zemích liberalizace omezuje sociální a ekonomická práva

Arabský region se snaží vyrovnat s pravidly globálního vládnutí, jak jsou v současnosti utvářena ekonomickou globalizací a modelem liberalizace obchodu. Arabské země stojí před dilematem, zda reagovat buď na ekonomická a sociální práva nebo na politická a občanská práva, a to bez ohledu na skutečnost, že obě skupiny práv jsou navzájem propojeny. Navíc zatímco patroni liberalizace argumentují, že svobodnější obchod vede k demokracii, v arabském regionu se děje opak: liberalizace demokracii maří.

Kinda Mohamadieh¹
Arab NGO Network for Development

Globální vládnutí a jeho dopad na tvorbu regionálních a národních politik

Někteří kritikové zdůrazňují, že na úrovni národních států se už dnes o ničem nerozhoduje, a proto prosazují omezování role státu a jeho institucí. Jiní ale zjišťují, že proces globalizace pouze změnil postavení státu, který musí sehrávat výraznější úlohu ve stabilizačních a vyrovnávacích politikách přispívajících k sociální spravedlnosti za situace, kdy rostoucí vliv na vytváření politik mají kapitalistické korporace motivované ziskem (Rodrik 1998, Dervis 2005). Není to nic nového, tato otázka je už dlouho předmětem debat mezi socialistickou a kapitalistickou školou. Obě se shodují v tom, že nějaká forma státu je zapotřebí, zásadní otázkou však zůstává, jaký stát to má být: zda stát, který chrání kapitál, podněcuje politiku maximalizující růst a umožňuje koncentraci kapitálu v rukou malého počtu lidí, nebo stát, který provádí účinné politiky, zaměřuje se na rovnost a spravedlnost, zajišťuje sociální a ekonomická práva pro všechny.

Je přitom mimo diskuse, že současná opatření mají za následek mocenské posuny zahrnující stát, mezinárodní instituce a nevládní skupiny včetně občanské společnosti² a aktérů na trhu. To pak omezuje schopnost státu umožňovat demokratické procesy a vytvářet pro ně prostor. Tento demokratický deficit oslabuje demokracii v našich vlastních zemích (Stiglitz 2006, Soros 2008) a zmenšuje prostor pro přijímání rozhodnutí na národní úrovni a pro participaci občanů.

V této práci budeme analyzovat dopady současné ekonomické globalizace na různé aspekty vývoje. V první části se budeme zabývat mezemi, které kladou svobodám a právům lidí. Budeme zkoumat, jak ekonomická globalizace a její mechanismy liberalizace obchodu ovlivňují lidská práva a diskurz demokracie.

V druhé části budeme zkoumat dopad tohoto procesu na celý region a zdůrazníme přitom dilema,

před nímž stojí arabské země – zda reagovat na ekonomická a sociální práva, nebo politická a občanská práva. Konkrétní pohledy na porušování lidských práv vyplývající z politik liberalizace obchodu se také pokusíme vysvětlit, jak je tvorba politiky na národní úrovni ovlivňována architekturou globální ekonomiky. V závěru pak tato práce do určité míry osvětlí otázku ekonomických a sociálních reforem, které má tento region zapotřebí.

Ekonomická globalizace, rozvojový diskurz a svobody a práva lidí

Systém mezinárodního obchodu, který se stal hybnou silou současné ekonomické globalizace, zavádí nové formy legislativy a vnitrostátních i mezistátních vztahů prostřednictvím institucí, politik a právních dohod vytvářených a uzavíraných na mnohostranné, regionální a dvoustranné úrovni. Tyto dohody překračují hranice obchodování se zbožím do oblastí, které mají přímý dopad na práva, životní úroveň a kulturní normy obyvatelstva. Posilují úlohu trhů a politik orientovaných na zisk při utváření životního světa a způsobu, jak v něm lidé žijí. Jelikož tyto dohody přivádějí na svět nové systémy moci, vyžadují také nové prostory pro demokratickou participaci jak na národní, tak na globální úrovni.

Dominantní rozvojový diskurz, který dnes přijaly za svůj mezinárodní instituce a většina rozvojových zemí, podporuje omezování role státu, větší volnost trhu, upřednostňování liberalizace obchodu, privatizace, vytváření vyšších příjmů a bohatství.

Zastánci tohoto neoliberálního přístupu tvrdí, že takové na zisk orientované politiky přinášejí demokracii, dobré vládnutí a globální normy politického jednání. K tomu navíc považují ovládnutí politiky mezinárodními institucemi za lék proti egoismu, korupci a neexistenci demokratických politických systémů v rozvojových zemích.

Oponenti těchto doktrín se na druhé straně domnívají, že neoliberalismus přináší nové problémy, přičemž zhoršuje existující (Grabel 2002) a zvyšuje nerovnosti a chudobu (Chang and Grabel 2004, Atkinson 2002, Dervis 2002). Ekonomická globalizace vedená neoliberálními politikami vytvářenými průmyslovým Severem totiž často obchází místní demokratické instituce, je ekonomicky kontraproduktivní a má na takzvané rozvojové země zničující účinek.³

Obdobným způsobem někteří poznamenávají, že neoliberalismus podněcuje systém, v němž skupiny, které jsou v důsledku těchto politik zbavovány ekonomických práv, nemají politickou moc k tomu, aby si zajistily kompenzaci od vlády (DeMartino 2000). Navíc mají uvedené doktríny tendenci omezovat jak rozvojový diskurz, tak nástroje tvorby státní politiky tím, že vnucují pro vývoj jediný ekonomický recept, který nemusí nutně odpovídat národním potřebám a prioritám. Z toho plyne, že tento typ globalizace zvyšuje poptávku po „sociální ochraně“, přičemž současně zmenšuje schopnost státu poskytovat ji.⁴ V této souvislosti nám Amartya Sen⁵ připomíná, že proces sociálních přeměn a hodnota svobod získávaných v takovém procesu má přednost před pouhým růstem, na který se soustředí neoliberalní rozvojový diskurz (viz Sen, Amartya: Development as Freedom, Markets and Freedoms a také Markets and the Freedom to Choose). Sen podtrhává, jak je pro lidi důležité mít svobodu volby a schopnost rozhodovat se, na čem pracovat, jak vyrábět a co spotřebovat. Benjamin Friedman (2005) poznamenává, že hodnotu rostoucí životní úrovně nelze omezovat na ekonomická zlepšení, protože se očekává, že bude tlačit politické a sociální instituce kterékoli společnosti směrem k větší otevřenosti a demokracii. Hlavní otázkou současného globálního vládnutí je, zda lze za současné globální finanční architektury zajistit ty možnosti volby a svobody, které upřednostňuje Sen, a demokracii, na niž se odvolává Friedman, nebo zda naopak tato architektura posiluje nedemokratickou vrstvu vládnutí, jež nemá dostatek prostoru pro manévrování a tím nakonec omezuje možnosti volby a práva na národní úrovni.

4 Cheru, Fantu (2002). „Economics and Human Rights: Making Globalization Work for Human Development“. American University.

5 V díle Development and Freedom Sen definuje vývoj jako funkci lidských schopností: svobody vést dobrý život – soubor svobod zahrnujících dostatek potravy, svobodu od nemoci a špatného zacházení, přístup ke vzdělání, svobodu od nezaměstnanosti. Rozvoj je v konečném důsledku záležitostí toho, co lidé mohou nebo nemohou dělat: jestli jsou dobře živeni, umí číst a psát, zda se mohou ubránit nemocem, kterým se lze vyhnout, jestli mohou dlouho žít. Pojímán tímto způsobem je rozvoj širokým procesem sociální transformace, odstraňování chudoby, snižování nezaměstnanosti a nerovnosti, zvyšování úrovně vzdělání a gramotnosti. [Převzato z „Globalization and Its Contradictions; Democracy and Development in the Sub-Continent“, Veena Thadani, New York University, práce předložená na British International Studies Conference, University College Cork, December 2006].

1 Kinda Mohamadieh je programovou manažerkou Síť arabských nevládních organizací pro rozvoj (Arab NGO Network for Development, ANND, www.annd.org). K přípravě tohoto textu významně přispěl výkonný ředitel ANND pan Ziad Abdel Samad.

2 Termín občanská společnost tak, jak se používá v tomto textu, zahrnuje různé formy aktérů nepatřících do sféry státu, trhu nebo rodiny, například sociální hnutí, nevládní organizace, odborové organizace, média a výzkumné skupiny.

3 Bjornnes, Roar. „Economic Democracy, World Government and Globalization“, viz www.prouworld.org/wg/ecodemwglob.htm.

Ekonomická globalizace a lidská práva

Všichni se shodují v tom, že předpoklady ležící v základech ekonomické globalizace jsou v rozporu se základními předpoklady mezinárodních lidských práv. Zatímco nástroje OSN v oblasti lidských práv předpokládají zásadní odpovědnost vlád za naplňování těchto práv, ekonomická globalizace na vládách požaduje, aby se mnoha svých odpovědností vzdaly. V důsledku toho se vlády nacházejí ve velmi paradoxní situaci, v níž, jak zdůrazňuje Samir Naim-Ahmed, spíše jen přijímají rozhodnutí, než by je samy utvářely.⁶

Podle mezinárodního práva mají lidská práva přednost před jinými mezinárodními zákony a závazky včetně těch, které souvisejí s ekonomickými a obchodními dohodami. Navíc mají naše vlády zákonnou povinnost uplatňovat ve svých politikách konvence o lidských právech, které podepsaly, a to na mezinárodní i národní úrovni. Vlády jsou povinny respektovat lidská práva, chránit je a plnit své závazky v této oblasti.

Arabské vlády jsou ovšem připoutávány k velmi odlišnému souboru globálních pravidel často porušujících lidská práva, který prosazují instituce, jako je Světová obchodní organizace (WTO), multilaterální a bilaterální dohody o volném obchodu, a mezinárodní finanční instituce.

Tak například obchodní dohody mají dnes přímý vliv na hlavní ekonomická, sociální a kulturní práva včetně práv na participaci, potravu, zdraví, vzdělání a zaměstnání. Tato práva je třeba brát v úvahu nejen uvnitř země, ale také za jejími hranicemi; to znamená, že by neměla být omezována schopnost země zajišťovat tato práva. Navíc Mezinárodní úmluva o ekonomických, sociálních a kulturních právech (ICESCR, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) vyžaduje, aby vlády měly pro plnění svých závazků v oblasti lidských práv politický prostor. Vlády například potřebují dostatečné příjmy k podpoře politik zajišťujících udržování těchto práv a také hospodářskou politiku k podpoře výrobců, aby byli schopni konkurence na mezinárodním trhu. Závazky z dnešních obchodních dohod to ovšem ztěžují.

Za těchto okolností se musí chudé a politicky slabé vlády rozhodnout buď pro respektování dohod o lidských právech nebo pro plnění pokynů mezinárodních ekonomických institucí. Často raději porušují lidská práva a pak čelí stížnostem nebo v nejhrošším případě mezinárodnímu šetření, než by přišly o miliony dolarů pomoci, pokud by odmítly obchodní a ekonomické dohody.⁷

Na úrovni realizace existuje značná propast mezi politickými skupinami vedoucími hospodářské a obchodní agendy a skupinami vedoucími agendu lidských práv. Ministři obchodu a velvyslanci se nezabývají sociálními otázkami a příliš se nestýkají s jinými ministry odpovědnými za závazky v oblasti lidských práv. Tyto závazky neberou v úvahu ani vyjednači při diskusích o obchodních dohodách, ačkoli jsou jejich vlády vázány konvencemi, k nimž přistoupily. Ve skutečnosti ani nechápou, jaká ekonomická a sociální práva jsou vyžadována podle mezinárodního práva. Rozdíly mezi těmito dvěma doménami jsou nejen institucionální, ale také kulturní; obchodní vyjednači a obhájci lidských práv se dívají odlišně na to, co je v sázce. Podle názoru ekonomů povede ekonomický vzestup v krátké době k postupnému a dlouhodobému zlepšování poměrů v oblasti lidských práv, zatímco zastánci lidských práv jsou toho názoru, že by krátkodobý ekonomický růst neměl dostávat přednost před závazky v oblasti lidských práv.⁸ Podle nich nejsou konstruktivním a souhrnným způsobem řešeny ani problémy – krátkodobé, střednědobé i dlouhodobé – vyvolávané systémem mezinárodního obchodu.

Navíc je pro vlády nadále nesnadné dostávat při obchodních jednáních do hry vlastní právní závazky v oblasti lidských práv. Jedním z hlavních důvodů této potíže je skutečnost, že neexistuje institucionalizované politické fórum, na němž by se bylo možné zabývat vztahem mezi obchodními a lidskými právy. Globální systém nezajišťuje systematický dialog o problematice lidských práv a rozvoje, který by probíhal mezi mezinárodními organizacemi, například mezi WTO a mezinárodní organizací práce (ILO) nebo OSN.

Ekonomická globalizace, liberalizace obchodu a demokracie

Několik výzkumů ovšem hovoří ve prospěch vzájemného vztahu mezi demokratizací a liberalizací obchodu; mnoho hlasů podporuje ekonomickou globalizaci s její agendou liberalizace obchodu jako hlavní faktor a také jako měřítko demokratizace.

Tento způsob myšlení připomíná, že od poloviny 80. let rozvojové země urychleně přijímaly volný obchod a že současně s tím probíhal globální pohyb směrem k demokracii.⁹ Došlo k tomu poté, co v 60. a 70. letech většina rozvojových zemí uplatňovala politiku náhrady dovozů. Mnozí tvrdí, že touto politikou nejvíc získaly mocenské skupiny, které podporovaly politické

vůdce. Panovalo přesvědčení, že změna obchodní politiky těžce postihne hlavní příznivce režimu.¹⁰

Zmínění výzkumníci v souladu s tím tvrdí, že mezi demokratizací a liberalizací obchodu existují vzájemné strukturální vazby. Demokratizace otevírá nové cesty podpory svobodnějšího obchodu tím, že snižuje schopnost vlád používat obchodní bariéry jako strategii pro získávání politické podpory. Kromě toho demokracie tím, že znamená zvětšování počtu voličů, vede k přijímání obchodních politik, jež lépe napomáhají blahobytu spotřebitelů/voličů jako celku, z čehož vyplývá liberalizace obchodu¹¹ a předpoklad, že liberalizace obchodu prospívá blahobytu spotřebitelů.

Zkušenost ovšem ukazuje, že liberalizace obchodu nevede nevyhnutelně ke zvýšení blahobytu spotřebitelů, ani neumožňuje ochranu jejich základních práv včetně práva přístupu k základním službám, jako je zdravotnictví, vzdělání, bydlení, voda a elektřina. Navíc zkušenosti z rozvojových zemí nenaznačují, že by změna obchodní politiky a liberalizace ekonomiky založená na modelech nahrazování exportu nějak změnila redistribuci bohatství a zdrojů.

V protikladu k tomuto přístupu je naopak třeba říci, že skutečná a podstatná demokracie, která zvyšuje participaci lidí – všech těch, koho se věc dotýká, voličstva ze středních a nižších příjmových tříd – může vést k opozici a volání po stanovení mezí pro politiku liberalizace obchodu. To je dáno skutečností, že liberalizace obchodu se řídí prioritami korporací a soustřeďuje bohatství v rukou hrstky lidí, přičemž odsouvá na okraj práva středních a spodních příjmových skupin. V tomto smyslu může být přijetí demokratického systému ve skutečnosti v rozporu s tendencemi k ekonomické liberalizaci.

V tomto smyslu lze prohlásit, že politika ekonomické liberalizace nevede nutně a demokratické společnosti. Arabský region například dokazuje opak: ačkoli mnoho jeho zemí učinilo kroky k jednostranné liberalizaci své obchodní politiky, mnohé z nich jsou pořád svědky koncentrace bohatství v rukou malého počtu lidí, stejných osob, které mají často kontrolu nad politickým děním nebo silné vazby na vládnoucí režim.

6 Naim-Ahmed, Samir (2007). „Human Rights and Globalization“, viz www.countercurrents.org. [V anglickém originále slovní hříčka: „they are decision takers rather than decision makers“]. (Poznámka překladatele.)

7 Shultz, Jim (2003). „Economic Globalization vs. Human Rights. Lessons from the Bolivian Water Revolt“, viz www.fntg.org/news/index.php?op=read&articleid=651.

8 Tato část práce je založena na prezentaci Oliviera de Schuttera z Mezinárodní federace pro lidská práva s názvem „Trade and Human Rights: Challenges and Opportunities“, přednesené na mezinárodním semináři o úloze organizací občanské společnosti v debatách o obchodě, který uspořádala ANND v srpnu 2007.

9 Milner, Helen and Kubota, Keiko (2005). „Why the Move to Free Trade? Democracy and Trade Policy in the Developing Countries“ in *International Organization*, Vol. 59, issue 01, p. 107-143.

10 *Ibid*

11 *Ibid*

Sociální a ekonomická práva versus politická a občanská práva

V arabském regionu jak současná globální ekonomická architektura tak výše popsané konstrukce globálního vládnutí významně ovlivnily sociální a ekonomické procesy tvorby politiky a vytváření institucí. Ačkoli ekonomické modely přijaté po celém regionu doznaly významných změn, většina arabských států nedokázala přejít k demokracii a je stále ovládána nedemokratickými a autoritářskými režimy. V regionu tak jasně převládá kombinace silné role státu, jenž dominuje politickým sféram a omezuje prostor pro občanskou společnost, s relativně slabou rolí malého a středního soukromého sektoru a intenzifikačního procesu ekonomické reformy – jenž je řízen v souladu s dominantními ekonomickými přístupy a recepty.

Stojí za připomenutí, že geostrategický význam regionu a bohatství jeho přírodních zdrojů často přitahují globální a hegemonické globální zájmy. Jedním z faktorů, které zvýšily zájem o tento region, je skutečnost, že v postkoloniálním období většina arabských států přijala „antiimperialistickou“ zahraniční politiku. Násirovský Egypt byl jedním vůdců bandungského procesu (1955) a bloku nezúčastněných států.¹² Navíc země jako Alžírsko sehrály klíčovou roli ve vzniku skupiny G77 a podpoře diskurzu o rozvoji na půdě OSN.

V arabských zemích sehrával vůdčí roli v ekonomických a sociálních záležitostech stát; v šedesátých letech přijaly vládnoucí skupiny, které se dostaly k moci, levicovou, socialistickou ideologii a agendu slibující ekonomický blahobyt a sociální spravedlnost. V těchto raných dnech po skončení národně osvobozenického boje arabské země podobně jako jiné rozvojové země projevovaly větší nadšení pro institucionalizaci sociálních a ekonomických práv v národním zákonodárství a ústavách než práv politických a občanských. Zatímco první skupina byla v souladu se systémem sociálního státu, který byl v regionu normou, politická a občanská práva hrozila ztrátou mocenské kontroly. Arabské státy tudíž vládly pevnou rukou a potlačovaly politické a občanské svobody.

V důsledku toho v sedmdesátých letech, když státy nedokázaly vybudovat instituce zajišťující respektování politických a občanských práv, začala veřejnost naléhavě požadovat reformu a změny. To se stalo na úkor ekonomických a sociálních práv, jejichž význam byl v té době minimalizován. Současně západní vlády stejně jako mezinárodní finanční instituce reagovaly na politický postoj arabských zemí tím, že aktivně podporovaly iniciativy pro změny v oblasti.

Od začátku devadesátých let reagovala západní strategie vůči této oblasti na světové geopolitické

Obchodní dohody mají dnes přímý vliv na hlavní ekonomická, sociální a kulturní práva včetně práv na participaci, potravu, zdraví, vzdělání a zaměstnání.

změny revizí a větším soustředěním svého přístupu. Tyto strategie – posílené po událostech 11. září – našly své vyjádření v několika politických, ekonomických a sociálních iniciativách, počínaje strategií strukturálního přizpůsobení zaváděnou Světovou bankou (WB) a Mezinárodním měnovým fondem (IMF), k čemuž docházelo už koncem sedmdesátých let a v osmdesátých letech. Za ní následovalo evropsko-středomořské partnerství (Barcelonský proces), projekt „Širší Střední východ“ (Broader Middle East) a nekonečná řada návrhů mezinárodních finančních institucí. Tyto návrhy byly prezentovány jako reformy dotýkající se základních ekonomických a sociálních struktur regionu.¹³ Cizí reformní iniciativy vsuktu přicházely spojeny – přímo nebo nepřímo – s agendami ekonomické liberalizace, přičemž národní a regionální iniciativy zaujaly k převážně neoliberalním receptům navrhovaným v těchto agendách postoj pasivního akceptování.

Měníci se role státu v procesu rozvoje

Po skončení koloniální éry dosáhl region významného růstu a sociálního pokroku. Ve své zprávě „Práce, růst a vládnutí v regionu Středního východu a severní Afriky“ (Labour, Growth and Governance in the MENA Region) WB konstatuje, že se model rozvoje uplatňovaný arabskými zeměmi v tomto období opíral o souhrnnou roli, kterou sehrával stát jako poskytovatel sociálních služeb zahrnujících školství, zdravotnictví a subvencování potravin. WB poznamenává, že arabské země v tomto období dokázaly dosáhnout značného pokroku v sociálním vývoji.

V sedmdesátých a osmdesátých letech se role státu začala snižovat, přičemž docházelo k liberalizaci ekonomiky a obchodu jako součástí programů přizpůsobení, které doporučovaly WB a IMF. V tomto období začala v arabských zemích demontáž existující společenské smlouvy mezi státem a občany. Navíc arabské země v tomto období přecházely od státem řízených ekonomik a růstových politik založených na nahrazování importů k přístupům více zaměřeným na nahrazování exportů. Jak už bylo řečeno, k tomuto přechodu došlo za represivních režimů, které opustily rozvojové a osvobozenické cíle¹⁴ a více se staraly o to, aby si udržely své mocenské pozice.

Dnes je rozvoj regionu paralyzován. Sociálně-ekonomická krize s sebou nese neexistenci růstu, nezaměstnanost, nerovnováhu mezi výrobními odvětvími a zhoršování ukazatelů distribuce příjmů a bohatství. Ekonomické struktury trpí nízkou

produktivitou, slabou diverzifikací, nedostatkem investic do produktivních odvětví. Situaci dále zhoršuje nevyvážené rozdělení bohatství mezi zeměmi tohoto regionu: některé patří k nejbohatším zemím světa (např. Sjednocené arabské emiráty), některé (jako např. Somálsko) k nejhudším.

Země arabského regionu tak čelí zhoršování úrovně vzdělávání, zejména ve venkovských oblastech, a oslabování vazby mezi učebními osnovami a potřebami výroby a trhu práce. Rozšíření přístupů ke vzdělání, jeden z nejdůležitějších výdobytků éry národní nezávislosti, nebylo doplněno nutnou modernizací vzdělávacího systému. Pokud jde o zdravotnické projekty a sociální sítě, zůstávají omezeny na specifické třídy, jsou obklopeny složitými byrokratickými procedurami a poskytují nekvalitní služby.¹⁵

Navíc arabský region prochází v důsledku globalizace a své polohy na styku tří kontinentů (Asie, Afriky a Evropy) dramatickou proměnou systémů práce a výroby. To vyvolává podle Arabské organizace práce (ALO, Arab Labour Organization)¹⁶ vzrůst nezaměstnanosti zejména mezi vzdělanými mladými lidmi a ženami. Dále se zhoršuje už tak nedostatečná sociální ochrana domácích i cizích pracovníků v regionu, který bude v nejbližších 20 letech potřebovat vytvoření asi 100 milionů nových pracovních příležitostí.¹⁷

Generální ředitel ILO Juan Somavia popisuje tuto situaci slovy: „základní otázky svobody sdružování a kolektivního vyjednávání se stále víc a víc považují nejen za cíle samy o sobě, ale také za prostředky k dosažení růstu a spravedlnosti“. Somavia zdůrazňuje, že „tento současný model globalizace nespňuje očekávání obvyčejných lidí... nerovnosti rostou, nespokojenost stoupá a nepřátel bezpečnosti lidí v každé společnosti rozdmýchávají plameny sváru“.¹⁸

Co přináší regionu cizí reformní iniciativy?

V tomto kontextu vychází značná část dnešních reformních návrhů z ekonomických zájmů rozvinutých zemí, které jsou angažovány v tomto regionu, a odráží hegemonii neoliberalního, na korporace zaměřeného přístupu, který tyto země podporují. Tyto recepty prosazují reformní proces, který omezuje roli veřejného sektoru a vede k větší závislosti na obchodu a investicích jako prostředcích k dosažení rychlého ekonomického růstu a vytváření pracovních příležitostí.¹⁹

15 Tato pasáž se opírá o výzkumy a analýzy uvedené v Milner and Kubota, *op. cit.*

16 Vystoupení generálního ředitele ALO Ahmada Mohammada Luqmana na společné konferenci ALO a ILO v Ženevě (ILO News).

17 Die údajů ILO a ALO.

18 Vystoupení generálního ředitele ILO Juana Somavii na 35. zasedání Arabské konference práce v Sharm el Sheikh, Egypt, www.ilo.org/global/About_the_ILO/Media_and_public_information/I-News/lang-en/WCMS_090684/index.htm.

19 World Bank (2003). Trade, Investment, and Development in the Middle East and North Africa: Engaging the World.

12 About Chakra, Sanaa (2007). „Establishing Democracy in the Arab Region: A Comparative Approach to International and Regional Initiatives (Political, Economic and Social)“, dokument vypracovaný pro ANND.

13 Milner and Kubota, *op. cit.*

14 *Ibid*

Tyto reformy však nejsou doprovázeny reformami nebo změnami v jiných sférách. To omezuje schopnost prosakování ekonomických přínosů směrem dolů k lidem.

Globalizace má podle svých příznivců vytvářet nové prostory pro participaci lidí; v důsledku toho se má u autokratických režimů snížit schopnost přežít. Drsná realita však odhaluje nedostatky této teorie: v autokraciích tohoto regionu, ať jsou to monarchie, systémy jediné strany nebo země ovládané vojenskými juntami, se z nových vzdělaných elit stávají marginalizované skupiny trpící omezeností horizontu společenského vzestupu, monopolizací rozhodování uzavřenými procesy dělení moci, zaostalými vzorci politické reprezentace stejně jako flagrantním porušováním lidských práv a veřejných i soukromých svobod.²⁰ Co je ještě horší, tyto autokratické režimy jsou posilovány ekonomickou liberalizací, která jim nabízí další možnosti ovládnání ekonomickými nástroji. S tím, jak se zachovává a zvyšuje koncentrace bohatství v rukou malého počtu lidí, jsou tyto lidé často totožní s těmi, kdo mají také kontrolu nad politickou mocí.

Dnes se ekonomická globalizace stala procesem, který určuje politický scénář a nástroje participace na globální, regionální a národní frontě.²¹ Tento kontext má sklon k omezování diskuse o rozvoji na ekonomický růst na úkor lidského rozvoje a demokracie a k omezování diskuse o demokracii na formálně procedurální demokracii na úkor podstatné demokracie,²² jež zahrnuje zlepšování ekonomické situace většiny lidí a bezprávné chudiny.²³

Avšak ekonomické reformy a politické přístupy, které naše země v současnosti přijímají, nevedou k růstu možností politické volby; naopak zvyšují politické napětí a překrucování: podporují procedurální spíše než podstatnou demokracii. Ve skutečnosti lidé v některých arabských zemích žijí už po desetiletí v podmínkách výjimečného stavu; v jiných státech je porušování lidských práv každodenní praxí. Zahraniční účastníci hry obhajují údajnou obranu demokracie, ale ve skutečnosti podle všeho dávají v regionu naopak přednost autoritářskému vládnutí, aby dosáhli rea-

20 Milner and Kubota, *op.cit.*

21 Yaseen, Sayed (2008). „End of Representative Democracy“. Vyšlo v libanonských novinách An-Nahar 24. dubna 2008.

22 Podstatná demokracie je forma demokracie, která působí v zájmu ovládaných a projevuje se rovnou účastí všech skupin společnosti v politickém procesu. Tento typ demokracie lze také nazývat funkční demokracií. Procedurální demokracie je státní systém, v němž jsou přítomny relevantní formy demokracie, ale který není ve skutečnosti řízen demokraticky; lid nebo občané státu v něm mají menší vliv. Tento typ demokracie vychází z předpokladu, že jádrem autority vkládané do volených představitelů je volební proces a zajišťuje, aby byly patřičně dodržovány všechny volební procedury (nebo aby se tak aspoň jevily). Lze jej popsat jako demokracii (tj. volbu představitelů lidmi), v níž jsou přítomny pouze základní struktury a instituce.

23 Milner and Kubota, *op.cit.*

ARABSKÉ ZEMĚ A VŠEOBECNÁ DEKLARACE LIDSKÝCH PRÁV

Většina arabských zemí uznává Všeobecnou listinu práv zahrnující Všeobecnou deklaraci lidských práv (UDHR, Universal Declaration of Human Rights) a Mezinárodní úmluvu o sociálních, ekonomických a kulturních právech. UDHR zakotvuje úplnost a nedělitelnost všech práv - ekonomických, sociálních, kulturních, politických a občanských.

V posledních desetiletích je však UDHR stále větší měrou zpochybňována jak globálně tak v regionu prosazováním a upřednostňováním „války proti teroru“, vzestupem ideologií prosazujících nadřazenost té či oné kultury a umělým oddělováním sociálních, ekonomických a kulturních práv od politických a občanských práv. K tomu je třeba přidat další rušivý faktor: problematiku národní suverenity v rámci debaty o tom, kdo odpovídá za uskutečňování UDHR (státy, občanská společnost nebo mezinárodní společenství).

Zial Abdel Samad. Prezentace u příležitosti 60. výročí Všeobecné deklaraci lidských práv (Arab NGO Network for Development).

lizace agresivní neoliberální agendy, přičemž marginalizují práva lidí. To pak podle všeho dává za pravdu teorii tvrdící, že autoritářské vlády mají větší schopnost zahájit a udržet v chodu velké ekonomické reformy.²⁴

Když liberalizace obchodu vede k přímému porušování práv občanů

V letech 2005-2006 činila průměrná výše cla na průmyslové výrobky v regionu 24-26 % v zemích, jako je Tunisko, Džibuti a Maroko, 18-20 % v Alžírsku, Egyptě a Súdánu, 10-12 % v Jordánsku a Mauretánii, 5-7 % v Libanonu, Jemenu a zemích Zálivu. Průměrná výše cla na zemědělskou produkci se pohybuje mezi 23 % a 65 %. Tyto celní sazby, často nižší než sazby uplatňované v jiných rozvojových zemích, jsou ukazatelem stupně a rozsahu, který dosáhla liberalizace v regionu.²⁵

Dohoda o kvalifikovaných industriálních zónách

Nevhodné politiky ekonomické liberalizace, které jsou dnes přijímány, se nezaměřují pouze na politický prostor v zemích, kde jsou uskutečňovány; obchodní dohody vyjednané a podepsané v této souvislosti jsou v přímém rozporu s lidskými právy jejich obyvatel.

Tak například ještě před uzavřením dvojstranné dohody o volném obchodu mezi Jordánskem a Spojenými státy (2001) tyto dvě země podepsaly dohodu o kvalifikované industriální zóně (QIZ). Tato dohoda požaduje, aby 11 % průmyslových vstupů Jordánska přicházelo z Izraele, čímž přehnaně spojuje ekonomickou politiku USA v regionu s americkou podporou Izraele, a to dokonce ještě před dosažením politické dohody o právech palestinského lidu. Normalizace vztahů s Izraelem se tak stává procesem nezávislým

24 *Ibid.*

25 Tyto údaje byly převzaty z nepublikovaného výzkumného materiálu zpracovaného pro Rozvojový program Spojených národů v arabském regionu.

na politických jednáních, která mají najít spravedlivé řešení palestínsko-izraelského konfliktu.

Navíc kromě této geopolitické problematiky vede deregulace spojená s dohodou k přímému porušování pracovních zákonů a práv, jako jsou nízké mzdy, nepříznivé pracovní podmínky, neexistence zdravotního pojištění, nadměrná pracovní doba, porušování práva na přiměřenou práci, deregulace propouštění pracovníků, neexistence školení a odborného výcviku.

Jordánské QUIZy jsou většinou obsazeny společnostmi se zahraničními vlastníky – převážně asijskými – přičemž 60 % z jejich přibližně 60 000 pracovníků pochází ze zahraničí.²⁶ Tisíce zahraničních a jordánských pracovníků, většinou žen z venkovských oblastí Jordánska, jsou zaměstnávány za nevhodných podmínek v objektech vyrábějících pro nadnárodní firmy, jako je Wal-Mart, Gloria Vanderbilt, Target a Kohl's.

Desetitiscům zahraničních dělnic, většinou z Bangladéše, Číny, Indie a Srí Lanky byly po příchodu do Jordánska odebrány pasy a tyto ženy byly nuceny pracovat až 109 hodin týdně.²⁷ Některé upadly do nedobrovolného nevolnictví, byly znásilňovány vedoucím a nuceny pracovat ve směnách trvajících 24, 38 a dokonce i 72 hodin. V některých případech byly pracovnice požadující správné odměňování vězněny.

V továrně s názvem Al Safa, kde se šilo oblečení pro firmu Gloria Vanderbilt, se oběsila mladá žena poté, co byla znásilněna vedoucím. Pracovnice dostávaly průměrnou mzdu dva centy na hodinu. Byly také týrány pohlavkováním, kopáním, bitím a údery holemi

26 Yerkey, Gary G. (2006). „Bilateral Agreements: Jordan Cracks Down on Firms Exploiting Foreign Workers in Violation of Trade Pact“. Bureau of national affairs. Dostupné online na www.nlcnet.org/article.php?id=70.

27 „US government asked to investigate allegations, Jordan rocked by abuse claims“, 5 May 2006, dostupné online na www.emergingtextiles.com/?q=art&s=060505jmark&r=free&n=1.

a opasky.²⁸ Poté co Národní výbor práce (National Labour Committee), skupina na obranu dělníků sídlící v New Yorku,²⁹ odhalil tyto praktiky a informoval o nich, zahraniční pracovníci ze společností, které se zapletly do porušování pracovních práv, byli přesunuti do svých mateřských zemí nebo do jiných společností.³⁰

Také Egypt podepsal QIZ. Tato dohoda někdy představuje základ pro podepsání dvojstranné dohody o volném obchodu (FTA, Free Trade Agreement) se Spojenými státy. V současnosti mají USA dvojstranné FTA s následujícími zeměmi arabského regionu: Jordánskem (2001), Marokem (2005), Bahrajnem (2006) a Ománem (2006). Ukázalo se, že dohody FTA prosazované Spojenými státy zmenšují politický prostor pro rozhodování na národní úrovni, protože ukládají odvětvím služeb mnohem přísnější liberalizační podmínky než dohody v rámci WTO. Dohody FTA zavazují země, aby liberalizovaly všechna odvětví služeb zahrnutá do smlouvy, čímž je otevírají privatizaci.³¹ V důsledku toho se mnohé arabské země vzdaly možnosti regulovat rovný přístup občanů k základním službám, jako je vzdělávání, zdravotnictví, zásobování vodou a další.

Evropsko-středozevní partnerství

Také v souvislosti s evropsko-středozevními partnerstvím zahájeným v rámci Barcelonského procesu podepsalo osm arabských zemí³² s Evropskou unií obchodní dohody o přidružení, jejichž cílem je vytvoření Evropsko-středozevní zóny volného obchodu (EMFTA, Euro-Mediterranean Free Trade Area) do roku 2010. Ačkoliv jsou dohody celkově formulovány jako údajně komplexní partnerství, jehož cílem je rozvoj, mír a bezpečnost v severním i jižním puvodí Středozevního moře, zcela jim chybí ohled na sociální a ekonomická práva. Zpráva, kterou vypracovala Evropsko-středozevní síť pro lidská práva (Euro-Mediterranean Human Rights Network) (Byrne and Shamas, 2002), poukázala na skoro úplnou absenci metodologického myšlení evropských a evropsko-středozevních institucí v otázce ekonomických a sociálních práv a role těchto práv v celkové konstrukci dohod.³³ I tam, kde jsou do partnerství za-

GLOBALIZACE A SOCIÁLNÍ BÍDA

„Neoliberalismus a příslib materiálního blaha je ostře vyvracen na jedné straně současnou existencí groteskních koncentrací bohatství a privilegií a na druhé straně bezprecedentním rozsahem chudoby, ponižující bída, nerovnosti a marginalizace. Co je nejdůležitější, globalizace vystavuje rozsáhlé populace fakticky ve všech částech světa nelítostné tržní racionalitě, jež podporuje existující nerovnosti a prohlubuje sociální bídu.“

Mustafa Kamal Pasha, 1999: 180-181.¹

1 Thadani, Veena (2006). „Globalization and Its Contradictions; Democracy and Development in the Sub-Continent“. New York University, práce předložená na British International Studies Conference, University College, Cork.

hrnuta lidská práva, jsou orientována na práva politická a občanská. Jestliže bude ovšem chybět souběžný zájem o ekonomická a sociální práva, může se stát ohled na občanská práva prázdnu formalitou.³⁴

Celkově vzato, nebyly provedeny žádné studie vyhodnocující dopady těchto dohod před jejich podepsáním ani po něm. EU objedнала jediné hodnocení udržitelnosti EMFTA, které pořád ještě probíhá a jehož cílem je posoudit důsledky odstranění celních a necelních bariér pro průmyslové výrobky, zemědělství, služby a liberalizaci obchodu mezi zeměmi Jihu. Studie naznačila, že liberalizace obchodu mezi EU a partnerskými zeměmi Středozevní (MPC, Mediterranean Partner Countries) vyvolá značné sociální problémy především v krátkodobé a střednědobé perspektivě.

Studie také zdůrazňuje, že země MPC ztíží dosahování Rozvojových cílů tisíciletí (Millennium Development Goals), přičemž konstatuje, „výrazně nepříznivé účinky na cíle číslo jedna (chudoba), dvě (vzdělávání) a čtyři a pět (zdravotnictví), a smíšené účinky na cíl číslo sedm (životní prostředí). Potenciální nepříznivé účinky souvisejí se ztrátou příjmů z celních poplatků, hlavně v důsledku liberalizace průmyslových výrobků, což ještě dále zhoršují účinky dalších složek scénáře EMFTA. „Bez účinného tlumení těchto krátkodobých dopadů mohou některé z nich pokračovat dlouhodobě,“

„Economic and Social Rights in the Euro-Mediterranean Partnership“. Universidad Carlos III of Madrid, Spain; Human Rights Centre, Essex University, Euro-Mediterranean Human Rights Network.

34 *Ibid.*

vyšvětluje studie. Země MPC podle ní očekává „významný vzrůst nezaměstnanosti, pád mzdových tarifů a v některých zemích významný pokles vládních příjmů, s potenciálem následných sociálních dopadů prostřednictvím omezování výdajů na zdravotnictví, školství a programy sociální podpory“. Očekává se dále, že proces liberalizace povede ke „větší zranitelnosti chudých domácností výkyvy cen základních potravin na světovém trhu a k nepříznivým dopadům na postavení, životní úroveň a zdravotní stav venkovských žen, souvisejícím se zrychleným přechodem od tradičního zemědělství ke komerčnímu.“

Ovšem bez ohledu na tyto předvídané nepříznivé důsledky se politika dál pohybuje stejným směrem. Vypadá to tak, že příslušné země a politiky nejsou přístupné diskusi.

Jaký druh ekonomických a sociálních reforem má zapotřebí region?

Arabský region nemá jasné a transparentní národní agendy sociálně-ekonomických reforem. Politické potíže jsou často využívány jako záminky k nastolení výjimečného stavu, který přerušuje národní politické procesy. Režimy u moci si nedokázaly poradit s naléhavými sociálně-ekonomickými problémy regionu a provedené ekonomické reformy reagují hlavně na požadavky velkých mezinárodních institucí a partnerských rozvinutých zemí, přičemž nutně neslouží místním potřebám a prioritám.

Alexandrijská deklarace, jedna z vůdčích deklarací o reformě v regionu a jediná souhrnná iniciativa občanské společnosti ve prospěch reformy, je výsledkem konference arabské občanské společnosti konané v egyptské Alexandrii v březnu 2004.³⁵ Deklarace³⁶ prohlašuje, že se neberou v úvahu aspekty, jež jsou klíčovými pro jakýkoliv reformní proces, který se má podniknout v regionu, jako jsou spory o orientaci ekonomického systému, novou definici role státu, vztah mezi státem a trhem a sociální dimenze rozvoje.

Jak se zdůrazňuje v deklaraci, je nutno zabývat se chudobou v jejich celkových a rozmanitých rozměrech zahrnujících sociální a politickou marginalizaci, neexistující participaci a omezené možnosti vzestupné

28 Kernaghan, Charles (2006). „U.S. Jordan Free Trade Agreement Descends Into Human Trafficking & Involuntary Servitude: Tens of Thousands of Guest Workers Held in Involuntary Servitude“. National Labour Committee.

29 Webová stránka Národního výboru práce: www.nlcnet.org/index.php.

30 „QIZ workers relocated following investigations“, Jordan Times, 5 July 2006.

31 Při přístupu založeném na negativních seznámeních země určují, o kterých službách nepovedou jednání, přičemž všechny ostatní služby budou do jednání zahrnuty; při přístupu založeném na pozitivních seznámeních země naopak konkrétně stanoví, které služby budou zahrnuty do dohody, zatímco neoznačené služby zůstanou mimo ni.

32 Z arabských zemí podepsaly obchodní dohodu o přidružení k EU Libanon, Egypt, Jordánsko, Palestinská správa, Maroko, Tunisko a Alžírsko. O dohodě Sýrie s EU se ještě stále jedná.

33 Martin, Ivan, Byrne, Iain and Schade-Poul, Marc (2004).

35 Konference byla zorganizována Alexandrijskou knihovnou a Ligou arabských států ve spolupráci s Arabskou podnikatelskou radou (Arab Business Council). Tato rada byla založena roku 2003 a slouží jako poradní orgán Světového ekonomického fóra pro jeho strategii v arabském světě. Zpráva o arabské konkurenceschopnosti (The Arab Competitiveness Report) za rok 2005, kterou vydalo Světové ekonomické fórum, www.weforum.org, a která se zabývá návrhy na ekonomické reformy v arabských zemích, hovoří o nutných reformách institucí veřejného sektoru a trhu práce, vládní a konkurenceschopnosti, strukturálních reformách, investičním klimatu a roli soukromého sektoru, přímých zahraničních investicích, kooperativních vztazích a liberalizačních politikách, vládních výdajích a likviditě, a také o roli žen.

36 Deklarace je přístupná na www.bibalex.org/art/en/Files/Document.pdf.

mobility. Signatáři deklarace jsou přesvědčeni, že ekonomický růst sám o sobě není dostatečným nástrojem pro omezování chudoby. Vyzývají proto k urychlení opatření k boji proti chudobě v souladu s Deklarací tisíciletí přijatou Organizací spojených národů.

Další velký problém představuje zaměstnanost. Deklarace navrhuje zesílení podpory programů financování středních a malých podniků, zvyšování účasti žen v pracovním procesu a přezkoumání současných ekonomických politik z hlediska plné zaměstnanosti. Vytváření pracovních příležitostí a snižování nezaměstnanosti zůstává hlavní rozvojovou výzvou, která stojí před regionem. Míra nezaměstnanosti od poloviny 80. let roste a nyní podle oficiálních údajů v průměru přesahuje 15 % pracovní síly. Skutečná nezaměstnanost je pravděpodobně mnohem vyšší.

Z tohoto důvodu je naprosto nutné přezkoumat ekonomické a sociální politiky v oblasti a jejich vzájemný vztah s politickými a občanskými právy a blahobytem. Arabská občanská společnost a instituce soukromého (podnikatelského) sektoru mohou významně přispět k ekonomické reformě. Podmínkou tohoto příspěvku je účast na stanovení priorit a práce na realizaci opatření ruku v ruce s vládami. ■

Alexandrijská deklarace, jedna z vůdčích deklarací o reformě v regionu a jediná souhrnná iniciativa občanské společnosti ve prospěch reformy, zdůrazňuje nutnost zabývat se chudobou v jejich celkových arozmanitýchrozměrechzahrnujícíchsociální a politickou marginalizaci, neexistující participaci a omezené možnosti vzestupné mobility.

Odkazy

- Atkinson, Anthony (2002). "Top Incomes in the United Kingdom over the Twentieth Century", Nuffield College, Oxford.
- Chang, Ha-Joon and Grabel, Ilene (2004). *Reclaiming Development: An Alternative Economic Policy Manual*. New York: Z Books.
- DeMartino, George (2000). *Global Economy, Global Justice: Theoretical Objections and Policy Alternatives to NeoLiberalism*. London: Routledge.
- Dervis, Kamal (2005). *A Better Globalization: Legitimacy, Governance and Reform*. Washington DC: Center for Global Development.
- Freidman, Benjamin M. (2005). *The Moral Consequences of Economic Growth*. New York: Vintage Books of Random House, Inc.
- Grabel, Ilene (2002). "Neo-Liberal Finance and Crisis in the Developing World", *Monthly Review*, 53 (11).
- Krugman, Paul (2002) "For Richer", *New York Times*, 20 October.
- Rodrik, Dani (1998). "Why Do More Open Economies Have Bigger Governments?". *The Journal of Political Economy*, Vol. 106, No. 5, 997-1032, Harvard University.
- Soros, George (1998). *The Crisis of Global Capitalism: Open Society Endangered*. London: Little Brown and Co.
- Stiglitz, Joseph (2006). *Making Globalization Work*. New York: Norton and Co.